

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 105 1984

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth

Lund: Louise Vinge, Ulla-Britta Lagerroth

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Vivi Edström

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-22-00757-1 (häftad)

ISBN 91-22-00759-8 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1985

lerad» (s. 175) – en ståndpunkt som inte verkar särskilt övertygande.

Till bilden av Strindbergs kris hör också det buller, som han tycker sig höra varhelst han kommer, trycket över bröstet, ångesten. Brandell noterar sporadiskt förekomsten av dessa företeelser men tar ingen ställning till dem. Man kan med bästa vilja i världen inte säga att Strindberg mätte särskilt bra under Infernoåren. Att han led både psykiskt och fysiskt är inte någon myt som han själv skapat. Men detta lidande är något som Brandells framställningskonst inte förmår gestalta.

Mot allt vad kris heter, talar det faktum (som Brandell nogsamt redovisar) att Strindberg hela tiden var sysselsatt med något – om inte med sin diktning, så med brevskrivning, kemiska experiment, utkast. Han »hade alltid något på gång» (s. 289). Dessutom kunde han enligt Brandell vara en »livfull berättare med dramatisk kraft» (s. 221) och en »gemytlig sällskapsbroder», men här hade man nog velat se lite fler bevis.

Brandell avslutar sin bok med en analys av *Till Damaskus*, första delen, och lyckas här komma med en rad nya aspekter på dramat. Han poängterar dess karaktär av »dikt» till skillnad från *Inferno*, som var »en självbiografisk rapport» (s. 286). Han visar i hur hög grad pjäsens figurer skiljer sig från sina förebilder (s. 287). Han understryker att dramat utspelas i nutidsmiljö till skillnad från tidens symbolistiska drama och menar att Strindberg här uppfunnit en *ny genre*, vars särmarke är gestaltningen av tvivlet »om verklighetens rätta beskaffenhet» (s. 293). Den verklighet eller halv- verklighet, som skildras i *Till Damaskus*, liknar därmed teaterns egen verklighet och »den gamla tanken om teatrum mundi skymtar som en nyckel till Strindbergs halvverklighet» (s. 294). Brandell har även anammat uppfattningen om Asylscenen som en »play within the play» (en pjäs i pjäsen), som gör denna scen till ett »drömspel» och »själsdrama» (s. 297). Där emot vänder han sig med all rätt mot den utbredda, »expressionistiska» synen på *Till Damaskus* som »ett 'jagdrama', som utspelas i huvudpersonens medvetande» (s. 288).

Förtjänstfullt tar Brandell fram Den Okändes karaktär: hur passiv han är – »en dagdrivare, en sekelslutsflanör» – i många avseenden olik Strindberg (s. 289). I första scenen vilar det enligt Brandell något »karikatyriskt» över Den Okände, något »intressant», något »demoniskt», »Weltschmerz», »sekelslutsleda» (s. 290), men mot slutet av dramat »mildras ironierna och avståndet till den Strindberg som skrev pjäsen minskar» (s. 291).

Brandell ser *Till Damaskus* som ett »initiationsdrama» liknande *Trollflöjten*, som Strindberg läste i Lund (s. 285). Brandell hävdar vidare att Asylscenen »inte tycks göra något starkare intryck på Den Okände» (s. 299), vilket givetvis är en tolkningsfråga – liksom om dramats peripeti skall förläggas till näst sista scenen (Hos Läkaren) som Brandell föreslår eller till scenen i Köket (efter Asylscenen) som Ingmar Bergman gjorde i sin uppsättning av dramat 1974.

Vad som ibland känns besvärande i Brandells biografi är de knapphändiga hänvisningarna i den blygsamma notapparaten samt bristen på en sammanfattande litteraturförteckning och ett personregister – saker som förhoppningsvis kommer att rättas till, när hela verket föreligger. Detta är ett verk man gärna återvänder till men utan dessa

hjälpmedel försvåras onekligen en tillbakablick – liksom fördjupade studier i de ögonvittnesskildringar, som Brandell bygger på. Ibland hänvisar Brandell bara till »traditionen» (s. 84, 222), »legenden» (s. 75), vilket visar hur väl hemmastadd han är i sitt material men lämnar å andra sidan den okunnige läsaren hjälplöst utanför.

En icke oväsentlig tillgång är emellertid att Brandell tagit fram Leclercqs verbala Strindbergsporträtt, som publicerades på franska redan 1896 (på svenska 1899) och troligen kommer föremålet mycket nära. Leclercq har fäst sig vid polariteten mellan ansiktets övre och nedre hälft. Pannan uttrycker aktivitet och intelligens (den manliga principen) men den barnsliga munnen, den lilla hakan och den fula näsan med sina skälvande vingar – blyghet, känslighet, livlighet, brist på uthållighet och fasthet; de oroliga ögonen – misstänksamhet; kindknotorna – brutalitet och anlag för häftig förälskelse. Strindberg har vidare »den häftiga kvinnans nerver», är ingen sällskapsmänniska, fruktar ständigt att bli bedragen men har stor »lätthet att giva förtroenden åt den förste bäste». (S. 121.) Med sådana pusselbitar till sitt förfogande borde så småningom en klar och riktig Strindbergsbild kunna växa fram.

Strindbergs liv är tydligen av sådant intresse och erbjuder sådana möjligheter till identifikation att det mycket väl kan tävla med de allra främsta av hans verk. Inte minst när TV bröstar av sina serier om Strindbergs liv, är det viktigt att det som motvikt finns en sakligt riktig framställning. Brandells biografi har stora utsikter att bli en sådan. Det är därför med stor spänning och tillförsikt man emotser de resterande volymerna i detta jättearbete inom Strindbergsforskningen.

Richard Bark

Aldo Keel: *Bjørnstjerne Bjørnson und Maximilian Harden. Briefwechsel*. Texte und Untersuchungen zur Germanistik und Skandinavistik. Band 10. Verlag Peter Lang. Frankfurt am Main 1984.

Brevvekslingen mellom Bjørnstjerne Bjørnson og Amalie Skram. Ved Øivind Anker og Edvard Beyer. Gyldendal Norsk Forlag (Oslo) 1982.

För Das Zürcher Brief-Editions-Projekt – Bjørnson und die Deutschen – med Oskar Bandle som ledare avgav Aldo Keel en rapport i *Akten der Fünften Arbeitstagung der Skandinavisten des deutschen Sprachgebiets* (Hrsg. von Heiko Uecker. Verlag Dr. Bernd Kretschmer 1983). Nu föreligger det första bandet i denna dokumentation över Bjørnson-receptionen i de tyskspråkiga länderna. »Das Herzstück dieses Projektes bildet Bjørnsons umfangreiche deutsche Korrespondenz», konstaterar Aldo Keel i förordet till sin edition av Bjørnsons och Maximilian Hardens beväxling. Som lärare och som introduktör till sin Bjørnsonforskning har Keel haft Walter Baumgartner, i likhet med Bandle knuten till projektet i fråga.

Maximilian Harden var en inom det wilhelmiska kulturlivet välkänd men också högst kontroversiell figur. Det var i Hardens tidskrift *Die Zukunft* som Walter Rathenau 1897 publicerade artikeln »Höre Israel!», ett häftigt antisemitiskt inlägg. Såväl Rathenau som Harden var själva judar. Som sjätte bandet av W. Rathenau-Gesamtausgabe förelåg 1983 en utgåva av Rathenaus och Hardens brev-

växling 1897–1920; till utgivaren H. D. Helliges inledande studie här knyter Aldo Keel nu an i sin egen inledning: »H. D. Hellige stellt ihn als Trendführer jener neokonservativen Bewegung dar, die seit 1890, im Zeichen eines an Nietzsche orientierten Geistesaristokratentums, den von sozialkritischen Intentionen geprägten Naturalismus ablöste.» Tidigare en medarbetare i Die Gegenwart grundade Harden 1892 Die Zukunft, en övervägande politisk tidskrift som dock på 1890-talet efterhand kom att ägna allt större utrymme åt litterära bidrag. Bjørnsons brevväxling med Harden sträckte sig över de fyra åren 1895–99 och hans medarbetarskap, begränsat till denna tid, omfattade bl. a. ett par uppsatser om Norges moderne Litteratur och om Das grosse Deutschland und das kleine Norwegen.

Som den tyska receptionsforskningen redan har uppvisat hörde Bjørnson inte längre vid den tid han och Harden lärde känna varandra, till de mer uppmärksammade nordiska diktarna; fr. o. m. sekelskiftet skulle det visserligen förändra sig radikalt härvidlag. Brevväxlingen med Harden ger framför allt vittnesbörd om politikern Bjørnson. Vad som åstadkom en brytning mellan honom och Harden var deras diametralt motsatta ställningstaganden i Dreyfusaffären. I Die Zukunft 1898 riktade Harden ett öppet brev till Bjørnson såsom genmäle på dennes i flera tyska tidningar offentliggjorda artikel »Wie weit gilt die Wahrheit?»; Hardens inlägg har klara antijudiska inslag. Det sista brevet till Bjørnson från Harden i september 1899 – han satt då som så ofta på fästning för smädelse gentemot kejsaren – rymmer en fortsatt lidelsefull uppörelse med Dreyfusvindeln, som han säger, »dieser frechsten und ekelhaftesten Heuchelkomoedie des Jahrhunderts». Och Harden formligen smädar Bjørnson för att denne inte kom till hans bistånd i ett utsatt läge.

Bjørnson-utgivningen 1982 i Norge – 150 år efter hans födelse – omfattar en sprudlande vital bok av Philip Houm: *En mann forut for vår tid*, med lanseringen av Bjørnson som en av de mest spännande personligheterna i norsk kulturliv, och vidare bl. a. det av Øivind Anker företagna urvalet av »et halvt hundre eksemplar fra Bjørnsons omkring 3 000 artikler og taler og fra de mangfaldige tusen brev fra ham» (*De gode gjerninger redder verden*. Gyldendal Norsk Forlag). Från Sigurd Ibsens tidskrift Ringeren 12 mars 1898 är den likaledes på flera håll i världspresen tryckta artikeln »De sjælelige grunde for Alfred Dreyfus' uskyld» hämtad. »Mere drastisk kan det vel ikke vises, hvorledes had, her jødehad, forgifter fantasien og derved leder retfærdighedssansen på vildspor», framhåller Bjørnson. Hardens i november 1906 inledda homosexuella förhållande i den s. k. Eulenburg-affären (belyst i Ragnar Svanströms En bok om Wilhelm II (1978)), var i grunden betingad av en politisk antagonism. Bjørnson gick i veckotidskriften Der Morgen 1907 i ett inlägg i godo för Hardens »Wahrheitstreue»; »Er hat das Zeug zu einem Helden.» Att Bjørnson inte såg själva homosexualiteten som föraktlig visar brevet 16 november 1900 till Magnus Hirschfeld – publicerat av Øivind Anker – och tryckt i en enkät i Jahrbuch für die sexuelle Zwischenstufen 1901/02: »Seit mehr als 20 Jahren sehe ich die Sache so wie Sie und wäre ich ein Deutscher, ich unterzeichnete.»

När Øivind Anker och Edvard Beyer utger *Brevveks-*

lingen mellom Bjørnstjerne Bjørnson og Amalie Skram 1878–1904 (Gyldendal Norsk Forlag 1982), betonar de med rätta att »akkurat brevvekslingen mellem disse to [...] er kanskje den mest åpenhjertige og spenningsfylte brevveksling noen av dem førte med personer utenfor den nærmeste familie». Bjørnsons – också Karolines – vänskap med Amalie Skram gick på djupet. En schism inträffade visserligen 1885, då Bjørnson inte ville läsa Constance Ring, hennes första roman; »Trodde jeg, du var forfatter, så skulde du ha sét!». Bjørnson reviderade några år senare kapitalt sin uppfattning om Amalie Skrams litterära begåvning. Han porträtterade henne i helfigur som författare i uppsatsen Den moderne norske litteratur (Tilskueren 1896, men också tidskrifter som Die Zukunft och The Forum (New York)).

Amalie Skrams brev berättar, som utgivarna framhåller, ett stycke väsentlig kvinnohistoria. Bjørnsons egna brev är anmärkningsvärt rättfram också i fråga om sexuella och erotiska ting. »Ikke jeg mere end de fleste blev gift samme dag jeg blev viet; det kan inte væntes slig som livet er, men Karoline har vunnit mig helt in [...] En digter er en vanskelig ægtefælle, sies det» (1897).

Ulf Wittrock

Margaret Kirkham, *Jane Austen, Feminism and Fiction*. The Harvester Press, Sussex; Barnes & Noble Books, New Jersey, 1983.

Monica Lauritzen: *Jane Austen's Emma on Television: A Study of a BBC Classic Serial*. Gothenburg Studies in English 48. Göteborg 1981.

Margaret Kirkham ger sig i kast med en storstädning på litteraturforskningens Jane Austen-avdelning. Fönstren slås upp på vid gavel, bråte som har samlats under drygt ett och ett halvt århundrade röjs undan, och till slut ligger romantexterna där så renskrubgade och konturskarpa att Margaret Kirkhams upptäckter i dem blir lika självklart övertygande som angenämt överraskande. Austens romaner, visar hon oss, hör hemma i mönster som konventioner och fördomar tidigare har hindrat oss från att urskilja; och texter som ofta har uppfattats som ideologiskt timida och konservativa blir med Kirkhams läsning uttryck för en konsekvent samhällskritisk hållning och laddade med radikalismens sprängkraft. Det är inte bara Austen-forskare som kommer att bli beroende av Margaret Kirkhams insats: åtskilliga av hennes slutsatser är relevanta för alla som över huvud taget sysslar med litteratur skriven av kvinnor.

Jane Austens romaner utkom alla under 1800-talets andra decennium: *Sense and Sensibility* publicerades som den första i raden 1811, och 1818, året efter författarens död, kom de två sista, *Northanger Abbey* och *Persuasion*. Under samma period fick en annan stor brittisk romanförfattare sitt genombrott: Scotts *Waverley* publicerades 1814, bara några månader efter Austens *Mansfield Park*. När Austens *Emma* kom ut i slutet av 1815 blev Scott ombedd att recensera den, och hans långa artikel i *The Quarterly Review*, som också innefattade diskussioner av *Pride and Prejudice* och *Sense and Sensibility*, har kommit att gälla som det första stora erkännandet av Austens kvaliteter som romanförfattare. Men för Kirkham har re-